

Virtues of Cultural Engagement in Confucius' Philosophy

คุณธรรมแห่งการปฏิสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมในปรัชญาขงจื้อ

Sarinya Arunkhajornsak

ศรินยา อรุณจรรย์ศักดิ์

Faculty of Arts, Chulalongkorn University, Thailand

Corresponding author

e-mail: sarinya.a@chula.ac.th

Received 01-06-2020

Revised 08-03-2021

Accepted 30-04-2021

Abstract

Confucius' philosophical project of nurturing human communities and reviving the Zhou tradition might be misunderstood that Confucius supports the domination of a moral and cultural system above other different cultures. This research paper aims to analyze Confucius' notion of multiculturalism in the *Analects* by proposing that Confucius' philosophical project promotes the value of cultural diversity and collective existence as a multicultural society. This is because the process of cultural and ethical refinement in Confucian ethics cultivates an exemplary person or *junzi* to possess, at least, three virtues of cultural engagement which are crucial for constructing a Confucian multicultural society. First, to cultivate oneself to recognize identity and human dignity of others. Second, to practice rituals to communicate and express recognition of others. And third, to extend possible relationships to strangers by mitigating unfamiliarity and otherness.

Keywords: Confucius' philosophy, multiculturalism, virtues of cultural engagement

บทคัดย่อ

โครงการทางปรัชญาของขงจื้อที่มุ่งสร้างชุมชนมีมนุษยธรรมและรื้อฟื้นจารีตราชวงศ์โจวอาจทำให้เข้าใจคลาดเคลื่อนได้ว่าขงจื้อสนับสนุนการยกให้วัฒนธรรมหนึ่งอยู่เหนือวัฒนธรรมอื่น บทความวิจัยนี้มุ่งศึกษาแนวคิดพหุวัฒนธรรมในปรัชญาขงจื้อจากตัวบท *หลุนอี่ว* โดยเสนอว่าปรัชญาของขงจื้อมุ่งส่งเสริมคุณค่าแห่งความแตกต่างหลากหลายทางวัฒนธรรม และการอยู่ร่วมกันเป็นสังคมพหุวัฒนธรรม ทั้งนี้เพราะกระบวนการกล่อมเกลாத่างวัฒนธรรมและจริยธรรมในจริยศาสตร์ขงจื้อ บ่มเพาะให้ปัญญาชนหรือจวินจื้อมีคุณธรรมแห่งการปฏิสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมอย่างน้อยสามประการ ซึ่งเป็นคุณธรรมที่สำคัญในการสร้างชุมชนพหุวัฒนธรรมตามแนวทางปรัชญาขงจื้อ ประการแรกคือการขัดเกลาตนเพื่อที่จะเคารพยอมรับอัตลักษณ์และศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของผู้อื่น ประการที่สองคือการฝึกฝนปฏิบัติตามจารีตเพื่อสื่อสารและแสดงการเคารพยอมรับผู้อื่น และประการที่สามคือการขยายความสัมพันธ์สู่ผู้ที่ไม่คุ้นเคย ด้วยการลดทอนความแปลกหน้าและความเป็นอื่น

คำสำคัญ: ปรัชญาขงจื้อ พหุวัฒนธรรมนิยม คุณธรรมแห่งการปฏิสัมพันธ์ทางวัฒนธรรม

บทนำ

ปรัชญาของจื๊อกำเนิดในยุคชุนชิวของจีน (720 - 489 ก่อนคริสตกาล) ซึ่งเป็นยุคที่อำนาจของราชวงศ์โจวเริ่มเสื่อมถอย รัฐและแคว้นต่าง ๆ ที่เคยเป็นรัฐศักดินาของราชวงศ์โจวต่างสู้รบเพื่อแย่งชิงอำนาจ ผลประโยชน์ และทรัพยากร จากสภาพสังคมและการเมืองการปกครองที่วุ่นวายสับสน และความเสื่อมทั้งในแง่วัฒนธรรมและจริยธรรมในยุคชุนชิว ขงจื๊อเสนอการแก้ไขปัญหาดังกล่าวด้วยกระบวนการกล่อมเกลางานวัฒนธรรมและจริยธรรมผ่านการรื้อฟื้นและปฏิรูปจารีตราชวงศ์โจว การที่ขงจื๊อมุ่งสร้างความกลมเกลียว (เหอ 和) ภายในรัฐและระหว่างนครรัฐด้วยการ “เลือก” จารีตและวัฒนธรรมของราชวงศ์โจวเป็นแบบแผนในกระบวนการดังกล่าว อาจทำให้เข้าใจได้ว่าขงจื๊อกำลังยกให้วัฒนธรรมหนึ่งอยู่เหนือวัฒนธรรมอื่น รวมทั้งมุ่งสร้างการอยู่ร่วมกันท่ามกลางความแตกต่างหลากหลายด้วยการกำหนดชุดของภาษา ความหมาย และบรรทัดฐานที่เป็นหนึ่งเดียว กล่าวอีกอย่างคือ ขงจื๊อผู้ซึ่งได้เลือกจารีตวัฒนธรรมโจวเพื่อสร้าง “ชุมชนมีมนุษย์ธรรมนั้นงดงาม” (หลุนอี่ว 4 : 1)¹ กำลังจะ “ต้อนรับ” เฉพาะความแตกต่างหลากหลายที่ไม่ขัดแย้งหรือไม่ทำลายชุดของภาษา ความหมาย และวัฒนธรรมที่เป็นบรรทัดฐานหนึ่งเดียวนั้น ดูเหมือนขงจื๊อจะจัดวางปรัชญาของตนไว้ที่ระบบวัฒนธรรมเดียว มากกว่าพหุทางวัฒนธรรม

อย่างไรก็ตาม การกล่าวเช่นนั้นอาจมาจากการยึดติดกับภาพที่คุ้นชินว่าขงจื๊อเป็นอนุรักษนิยม หรือไม่ก็เป็นการเข้าใจกระบวนการกล่อมเกลางานวัฒนธรรมและจริยธรรมในปรัชญาของจื๊อจากบางแง่มุมเท่านั้น หากพิจารณาจากหลุนอี่วแล้ว จะพบตัวบทจำนวนหนึ่ง ซึ่งสะท้อนท่าทีความเคารพยอมรับ (recognition) ของขงจื๊อที่มีต่อความหลากหลายทางวัฒนธรรม เช่น ในหลุนอี่ว 15 : 10 บันทึกไว้ว่า เหยียนยวนถามถึงการปกครอง ขงจื๊อกล่าวว่า “ดำเนินตามปฏิทินแห่งราชวงศ์เซี่ย” “ใช้พาหนะตามแบบราชวงศ์ฉิน” “สวมหมวกพิธีกรรมแห่งราชวงศ์โจว” “อาศัยดนตรีแห่งเสา” “ละเว้นดนตรีแห่งเจิ้ง อยู่ห่างคนสองพลอ เสียงแห่งเจิ้งเพิ่มกำหนด คนสองพลออันตราย” (หลุนอี่ว 15 : 10) แสดงว่าขงจื๊อตระหนักเห็นความสำคัญของพหุวัฒนธรรมในการกำหนดจารีตเพื่อใช้ปฏิบัติร่วมกัน นอกจากนี้ ขงจื๊อยังให้ความสำคัญกับการเรียนรู้จารีตและวัฒนธรรมเมื่อไปเยือนดินแดนต่าง ๆ รวมทั้งให้ลูกศิษย์ศึกษา คัมภีร์กวีนิพนธ์ หรือ ชี้อจิง (詩經)² ซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมท้องถิ่น เพื่อใช้ในการคบหาสมาคม (หลุนอี่ว 1 : 1, 1 : 10, 12 : 5, 13 : 5, 17 : 9)

ในหลุนอี่วนอกจากจะมีตัวบทที่สะท้อนท่าทีการเคารพยอมรับในความแตกต่างหลากหลายทางวัฒนธรรมแล้ว ยังมีตัวบทจำนวนหนึ่งที่สะท้อนว่าขงจื๊อมีได้วางกระบวนการกล่อมเกลางานวัฒนธรรมไว้ที่การสร้าง ความกลมเกลียวระหว่างนครรัฐที่เป็นรัฐศักดินาของราชวงศ์โจวเท่านั้น แต่ยังรวมถึงชนเผ่าอนารยชน ซึ่งถูกมองว่าเป็น “ผู้อื่น” ที่ไร้วัฒนธรรมและป่าเถื่อน ในหลุนอี่ว บันทึกไว้ว่าขงจื๊อยกจะไปอยู่ท่ามกลาง อนารยชนทั้งเก้าเผ่า มีคนกล่าวว่า “พวกนั้นแสนจะป่าเถื่อน จะไปอยู่กับพวกเขาได้อย่างไร” ขงจื๊อตอบว่า “หากมีวิญญาณไปอยู่กับพวกเขา ยังจะมีความป่าเถื่อนหลงเหลืออยู่หรือไม่?” (หลุนอี่ว 9 : 13) ในการอยู่รวมหรือการสร้างความสัมพันธ์กับเหล่าอนารยชน ขงจื๊อให้ใช้ เหริน (仁) หรือมนุษยธรรมโดยกล่าวว่า “เมื่ออยู่บ้านทำตนให้เป็นที่เคารพ เมื่อปฏิบัติงานก็เคารพผู้อื่น เมื่อสัมพันธ์กับผู้อื่นก็สัตย์ซื่อภักดี (忠) เมื่ออยู่กับชนเผ่าเหล่าอนารยชน ก็ทั้งคุณสมบัติเหล่านี้ไม่ได้” (หลุนอี่ว 13 : 19) และ “วาจาจริงใจน่าเชื่อ (信) การกระทำสัตย์ซื่อภักดี (忠) แม้แต่ในดินแดนของอนารยชนก็ดำเนินชีวิตได้ หากวาจาไม่จริงใจน่าเชื่อ การกระทำไม่จริงจึงน่านับถือ แม้ในถิ่นฐานของตนจะดำเนินชีวิตได้หรือไม่” (หลุนอี่ว 15 : 5)

¹ งานวิจัยนี้ศึกษาและวิเคราะห์แนวคิดพหุวัฒนธรรมในปรัชญาของจื๊อจาก หลุนอี่ว สำนวนแปลภาษาไทยของสุวรรณ สุวานันท์ (2555) เป็นหลัก โดยเทียบเคียงกับสำนวนแปลภาษาอังกฤษอื่น ๆ ด้วย เช่น สำนวนแปลของเอ็ดเวิร์ด สลิงเงอร์แลนด์ (Edward Slingerland) ร็อบบี้ เอ็มส์และเฮนรี โรสมอนต์ จูเนียร์ (Roger T. Ames and Henry Rosemont Jr.) และบรู๊คส์และบรู๊คส์ (E. B. Brooks and A. T. Brooks) เป็นต้น

² คัมภีร์กวีนิพนธ์เป็นคัมภีร์ที่กำเนิดในยุคสมัยราชวงศ์โจว เป็นคัมภีร์ที่รวบรวมบทเพลงและบทกวีที่ปัญญาชนขุนนางบันทึกประพันธ์ทั้งเนื้อร้องและท่วงทำนองถวายผู้ปกครอง อีกส่วนหนึ่งเป็นบทเพลงที่รวบรวมและคัดเลือกจากเพลงพื้นบ้านจุดมุ่งหมายเพื่อให้ผู้ปกครองได้เข้าใจวัฒนธรรมและความเป็นอยู่ในท้องถิ่นต่าง ๆ รวมทั้งเพื่อตรวจสอบความสำเร็จและความล้มเหลวของการปกครอง ชี้อจิง ประกอบด้วยบทกวี 3 ประเภท ได้แก่ “เฟิง” (風) เพลงพื้นบ้านในท้องถิ่นต่าง ๆ จาก 15 รัฐ หรือบริเวณที่ราบลุ่มตอนกลางของจีนในปัจจุบัน ซึ่งนอกจากมีเนื้อหาที่สะท้อนวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชาวบ้านในระดับรากหญ้าแล้ว ยังสะท้อนความคิด ความรู้สึก ความทุกข์ และการเสียดสีของชาวบ้านด้วย เช่น บทกวีที่สะท้อนความรักของหนุ่มสาว ความทุกข์จากการถูกเกณฑ์เป็นแรงงานและทหาร เป็นต้น อาจกล่าวได้ว่า “เฟิง” เป็นบทกวีที่สะท้อนเนื้อหาพหุวัฒนธรรมมากที่สุด “หย่า” (雅) บทเพลงที่ราชบัณฑิตแต่งไว้เพื่อขับร้องในงานเลี้ยงราชสำนักและเพื่อต้อนรับแขกเมือง และ “ซ่ง” (頌) บทเพลงบวงสรวงฟ้าดินและบรรพชน (สุภัทรชัยวัฒน์, 2549 : 29 - 46)

ความเป็นอื่นของพวกอนารยชนมาจากการที่กลุ่มชนเหล่านี้ไม่ได้ยึดถือหรือคุ้นชินจารีตราษฎ์โจว มิใช่เพราะไม่มีศักยภาพที่จะพัฒนาทางจริยธรรม การที่ขงจื๊อยกจะอยู่ร่วมกับชนเผ่าอนารยชนแสดงให้เห็นว่าขงจื๊อไม่ได้จำกัดการเรียนรู้และการอยู่ร่วมกับความต่างทางวัฒนธรรมในดินแดนที่ตนคุ้นชินเท่านั้น แต่เปิดกว้างต้อนรับวัฒนธรรมอื่นที่นอกเหนือจากจารีตวัฒนธรรมโจวด้วย ดูเหมือนขงจื๊อจะเชื่อมั่นในพลังคุณธรรมของ จวินจื่อ (君子) หรือวิญญูชนว่าจะสามารถแปรเปลี่ยนชนเผ่าอนารยชนให้มีจริยธรรมและเรียนรู้ อยู่ร่วมกับความแตกต่างทางวัฒนธรรมร่วมกันได้ แต่การเปลี่ยนนั้นอยู่บนท่าทีของความเคารพและการทำตนให้เป็นที่ยอมรับจากผู้อื่น จากตัวอย่างตัวบทข้างต้น สะท้อนให้เห็นว่าขงจื๊อได้ใช้กระบวนการทางวัฒนธรรมและจริยธรรมผ่านการกำหนดภาษาและวัฒนธรรมชุดเดียวเพื่อ “กลืน” หรือ “กีดกัน” วัฒนธรรมอื่น หากแต่ขงจื๊อกำลังเสนอกระบวนการกล่อมเกลางานวัฒนธรรมและจริยธรรมที่เปิดกว้างต่อการเป็นสังคมพหุวัฒนธรรม เพื่อ “ดึงดูด” (หลุนอี่ว 16 : 1) ผู้คนให้มาร่วมกันสร้างชุมชนมีมนุษยธรรม นอกจากนี้ ชุมชนมีมนุษยธรรมที่ขงจื๊อเชื่อเชิญให้มาร่วมสร้างกันนั้น ยังเป็นชุมชนที่บ่มเพาะให้ผู้คนมี “คุณธรรมแห่งการปฏิสัมพันธ์ทางวัฒนธรรม” เพื่อสัมพันธ์กับ “ผู้อื่น” ที่ยึดถือคุณค่าและวัฒนธรรมที่แตกต่างจากตน ดังที่ขงจื๊อกล่าวไว้ว่า “วิญญูชนคบมิตรด้วยวัฒนธรรม อาศัยมิตรเกื้อกูลมนุษยธรรม” (หลุนอี่ว 12 : 24) การศึกษาปรัชญาขงจื๊อจากกรอบคิดที่ว่าขงจื๊อจัดวางข้อเสนอของตนเพื่อการอยู่ร่วมกันท่ามกลางพหุวัฒนธรรมเป็นประเด็นที่น่าสนใจอย่างยิ่ง

บทความวิจัยนี้มุ่งวิเคราะห์ว่ากระบวนการทางวัฒนธรรมและจริยธรรมที่ขงจื๊อเสนอนั้นเอื้อต่อการเป็นสังคมพหุวัฒนธรรมได้อย่างไร และกระบวนการดังกล่าวสะท้อนและบ่มเพาะการมีคุณธรรมแห่งการปฏิสัมพันธ์ทางวัฒนธรรม³ เพื่อสัมพันธ์กับผู้อื่นที่มีความแตกต่างจากตนได้อย่างไร โดยศึกษาจาก “หลุนอี่ว” ขงจื๊อสนทนา” เป็นเอกสารชั้นต้น นอกจากนี้ ในกระบวนการวิเคราะห์ จะพิจารณาข้อถกเถียงที่ปรากฏในบทความและหนังสือวิชาการที่เกี่ยวข้องกับประเด็นพหุวัฒนธรรมด้วย บทความนี้แบ่งออกเป็นสามส่วน ส่วนแรกเป็นการวิเคราะห์ว่าเพราะเหตุใดขงจื๊อจึงอาศัยจารีตราษฎ์โจวและมนุษยธรรมในการสร้างชุมชนพหุวัฒนธรรมตามแนวทางปรัชญาขงจื๊อ ส่วนที่สองเป็นการวิเคราะห์ว่าจริยศาสตร์ขงจื๊อบ่มเพาะให้เกิดคุณธรรมแห่งการปฏิสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมได้อย่างไร ซึ่งมีอย่างน้อยสามประการได้แก่ 1) การขัดเกลาดนเพื่อที่จะเคารพยอมรับอัตลักษณ์และศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของผู้อื่น 2) การฝึกฝนปฏิบัติตามจารีตเพื่อสื่อสารและแสดงการเคารพยอมรับผู้อื่น และ 3) การขยายความสัมพันธ์สู่ผู้ที่ไม่คุ้นเคย ด้วยการลดทอนความแปลกหน้าและความเป็นอื่น⁴ ส่วนที่สามเป็นบทสรุปและข้อสังเกตเพิ่มเติมของผู้วิจัย

แนวคิดพหุวัฒนธรรมในปรัชญาขงจื๊อ

แม้ว่าขงจื๊อจะจัดวางปรัชญาของตนเพื่อรองรับสังคมพหุวัฒนธรรม แต่ปรัชญาสำนักขงจื๊อก็หลีกเลี่ยงไม่พ้นที่จะถูกมองว่ามีท่าทีคติชาติพันธุ์นิยม (Ethnocentrism) หรือการมองว่าวัฒนธรรมของตนอยู่เหนือกว่าวัฒนธรรมอื่น⁵ จากการที่ขงจื๊อ

³ ผู้วิจัยใช้คำว่า “คุณธรรมแห่งการปฏิสัมพันธ์ทางวัฒนธรรม” เพื่อเรียกท่าที คุณลักษณะ แนวโน้มอุปนิสัย และการปฏิบัติ ที่มาจากการบ่มเพาะคุณธรรมต่าง ๆ ซึ่ง จวินจื่อ หรือวิญญูชนพึงมีในการปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นที่ต่างวัฒนธรรม หากเทียบเคียงกับคำว่า “ทักษะวัฒนธรรม” (cultural fluency) หรือ “ความสามารถทางปัญญาในการแยกแยะความแตกต่าง และมีปฏิสัมพันธ์กับผู้คนต่างวัฒนธรรม ด้วยถ้อยคำที่คล่องแคล่วอย่างพ้องคลาดและด้วยความชำนาญ” (เดชา ตั้งสีฟ้า, 2560: 50) ซึ่งมีการใช้คำนี้ในบริบทสังคมไทยเพื่อแก้ปัญหาความรุนแรงและความขัดแย้งที่มาจากความต่างทางวัฒนธรรม ดูเหมือน “ทักษะวัฒนธรรม” จะมีมิติความหมายที่แคบกว่าคุณธรรมแห่งการปฏิสัมพันธ์ทางวัฒนธรรม เพราะเน้นความคล่องของการปฏิบัติและการปฏิสัมพันธ์ในเชิงทักษะ มากกว่าการบ่มเพาะขัดเกลากลายเป็นคุณธรรมจริยธรรม

⁴ อย่างไรก็ตาม แนวคิดเรื่องการสร้างสังคมพหุวัฒนธรรมในปรัชญาขงจื๊อไม่ได้จำกัดเฉพาะกลุ่มคนที่คุ้นชินกับจารีตราษฎ์โจวเท่านั้น แต่ยังขยายขอบเขตการสร้างชุมชนพหุวัฒนธรรมไปยังคนแปลกหน้าต่างวัฒนธรรมที่เป็นอนารยชนด้วย โดยกฎทองของขงจื๊อหรือ “จง” (忠) และ “ชู่” (恕) เป็นแนวทางปฏิบัติที่แสดงความเคารพยอมรับและเปิดกว้างสู่การเรียนรู้และสานความสัมพันธ์กับคนแปลกหน้าต่างวัฒนธรรม เนื่องจากข้อจำกัดของพื้นที่ในการนำเสนอ ในบทความนี้จึงขอนำเสนอผลการวิจัยเฉพาะในส่วนที่เป็นแนวคิดพหุวัฒนธรรมนิยมในปรัชญาขงจื๊อและคุณธรรมแห่งการปฏิสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมเท่านั้น ส่วนประเด็นที่เกี่ยวกับกฎทองจะนำเสนอในโอกาสต่อไป

⁵ หากชาติพันธุ์นิยมในที่นี้มีความหมายรวมถึงการยกให้ชาติพันธุ์ของตนอยู่เหนือผู้อื่น การกล่าวว่าปรัชญาขงจื๊อมีท่าทีชาติพันธุ์นิยม ก็อาจมีปัญหา โดยเฉพาะหากพิจารณาจากปรัชญาขงจื๊อในยุคชุนชิว ซึ่งปรัชญาสำนักขงจื๊อยังไม่ได้ถูกยกให้เป็นอุดมการณ์ที่ผูกติดกับความเป็นจีนหรือชนชาติจีน ทั้งนี้เพราะน่าเชื่อได้ว่ารัฐและชุมชนต่าง ๆ ในยุคชุนชิวไม่น่าจะมีเพียงชาติพันธุ์เดียว การที่ขงจื๊อเลือกตามวัฒนธรรมโจวจึงไม่น่าจะเกี่ยวข้องกับการยกชาติพันธุ์ใดชาติพันธุ์หนึ่งอยู่เหนือผู้อื่น

เลือกจารีตราชวงศ์โจวเป็นแบบแผนปฏิบัติ และการแบ่งแยกว่าดินแดนที่เคยสวามิภักดิ์ต่อราชวงศ์โจวในบริเวณที่ราบลุ่มตอนกลางของจีนเป็นดินแดน “อารยะ” ส่วนดินแดนอื่นและชนเผ่าทั้งเก้าทางแถบชายฝั่งทะเลด้านตะวันออก ซึ่งรวมถึงคาบสมุทรเกาหลีในปัจจุบัน ถือเป็นพวก “อนารยชน” หรือเป็น “ผู้อื่น” ที่ไร้วัฒนธรรมและป่า ชอ-ฮุน ตัน (Tan, 2015) มองว่าเป็นเรื่องไม่ยากที่จะพบทำที่คติชาติพันธุ์นิยมในประวัติศาสตร์ความคิดแบบขงจื๊อ แม้ว่าใน *หลุนอื๋ว* ขงจื๊อจะไม่รังเกียจที่จะปฏิสัมพันธ์กับพวกอนารยชน และแสดงความปรารถนาที่จะเข้าไปแปรเปลี่ยนชนเผ่าเหล่านี้ให้มีอารยะ แต่ขงจื๊อก็ยังมองว่าวัฒนธรรมที่ตนเติบโตและคุ้นชินมีความเหนือหรือสูงส่งกว่าวัฒนธรรมอื่น

สิ่งที่ต้องเข้าใจอีกอย่างหนึ่งคือ มนุษย์ก่อร่างตัวตน เติบโต และบรรลุวุฒิภาวะในวัฒนธรรมชุดหนึ่งเสมอ ขงจื๊อก็เช่นกัน ขงจื๊อเติบโตมาพร้อมกับการเห็นร่องรอยความงดงามของจารีตราชวงศ์โจว และได้เห็นความเสื่อมถอยของวัฒนธรรมและจริยธรรมที่ตนคุ้นชิน สิ่งที่ขงจื๊อเสนอไม่ใช่การสร้างชุมชนและวัฒนธรรมขึ้นมาใหม่ แต่เป็นการรื้อฟื้นและปฏิรูปของเดิมที่มีอยู่แล้ว การที่ขงจื๊อยึดถือจารีตของราชวงศ์โจวเป็นแบบแผน มีสาเหตุเพราะต้องการยกให้จารีตราชวงศ์โจวเป็นวัฒนธรรมเดียวโดยไม่เปิดรับวัฒนธรรมอื่น หากแต่ในการอยู่ร่วมกันในสังคมพหุวัฒนธรรม จำเป็นต้องกำหนดแบบแผนปฏิบัติบางอย่างเพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการสื่อสารความเคารพ และสร้างความคุ้นเคยเพื่อลดความแปลกหน้า (Strangeness) และความเป็นอื่น แต่ไม่ลดทอนความแตกต่างและไม่ทำลายความกลมเกลียวสมดุลง (หลุนอื๋ว 1 : 12) ซึ่งข้อดีของจารีตราชวงศ์โจวคือการปรับเปลี่ยนและเรียนรู้จารีตวัฒนธรรมก่อนหน้านี้มาสองราชวงศ์ได้แก่ราชวงศ์เซี่ยกับซัง (หลุนอื๋ว 3 : 14) ทำให้มีทั้งความงดงามและเอื้อต่อการเสริมสร้างมนุษยธรรมให้องเกย นั่นหมายความว่าขงจื๊อมีได้ใช้ความคุ้นเคยเป็นเหตุผลหลักในการยึดตามจารีตราชวงศ์โจว หากแต่ใช้ความงดงาม จริยธรรม และการเปิดรับต่อความเปลี่ยนแปลงและความแตกต่างหลากหลายเป็นกรอบเกณฑ์หลักในการพิจารณา ดังจะเห็นได้จากสิ่งที่ขงจื๊อทำมีใช้เครื่องมือและสร้างความหมายทางจริยธรรมให้กับจารีตโดยเชื่อมโยงกับมนุษยธรรมเท่านั้น แต่ยังไม่ยึดหยุ่น เปิดกว้าง เรียนรู้ ชื่นชม และปรับใช้ความรู้จากวัฒนธรรมอื่นเพื่อรองรับความเปลี่ยนแปลงและความหลากหลายทางวัฒนธรรม เช่น ในหลุนอื๋ว 9 : 3 ขงจื๊อเห็นด้วยกับการที่ผู้คนหันมาใช้หมวกใหม่แทนหมวกลินินตามสภาพแวดล้อมและเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลง และในหลุนอื๋ว 15 : 10 ขงจื๊อแนะนำเหยียนหยูว่าในการปกครองจะต้องนำจารีตวัฒนธรรมต่าง ๆ มาใช้ร่วมกับจารีตราชวงศ์โจวด้วย สิ่งที่นำสังเกตของบทนี้คือ หากเทียบกับลูกศิษย์คนอื่นที่ถามเรื่องการปกครองซึ่งเป็นคำถามเดียวกัน ขงจื๊อมักตอบโดยมุ่งเน้นที่การทำนามให้เที่ยงหรือ *เจิ้งหมิง* (正名) และการบริหารจัดการภายในรัฐ หรือไม่ก็ตอบตามลักษณะอุปนิสัยของลูกศิษย์ที่ถาม เพื่อกระตุ้นให้ลูกศิษย์พัฒนาตน (หลุนอื๋ว 12 : 7, 12 : 14, 13 : 1) เช่น เมื่อจื๋อลู่ถามถึงการปกครอง ขงจื๊อตอบว่าให้ทำตามหน้าที่อย่างเต็มที่ อย่าท้อแท้ เป็นต้น แต่เมื่อตอบเหยียนหยูขงจื๊อเลือกที่จะตอบเรื่องการใช้ *หลี่* ในการปกครองที่ต้องเปิดกว้างต่อความแตกต่างหลากหลายทางวัฒนธรรมและให้คำนึงถึงความงดงามและจริยธรรมในการปรับใช้ *หลี่* นำสังเกตว่าหากเทียบกับบรรดาลูกศิษย์คนอื่น ๆ เหยียนหยูเป็นลูกศิษย์ที่ขงจื๊อยกย่องชื่นชมเรื่องมนุษยธรรมและมีการพัฒนาตนจนใกล้เคียงกับการเป็น *จวินจื่อ* มากที่สุด การตอบเรื่องการปกครองโดยมุ่งเน้นที่ *หลี่* และการเปิดกว้างทางวัฒนธรรม นอกจากจะเข้าใจได้ว่าขงจื๊อไม่กังวลเรื่องมนุษยธรรมและการทำนามให้เที่ยงของเหยียนหยูแล้ว (หลุนอื๋ว 12 : 1) ยังอาจเข้าใจได้ว่าการปกครอง การมีมนุษยธรรมและการทำนามให้เที่ยงอาจยังไม่เพียงพอ สิ่งสำคัญอีกอย่างคือจะต้องเปิดกว้าง เรียนรู้ ชื่นชม และปรับใช้ความรู้จากวัฒนธรรมอื่นด้วย ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าปรัชญาของขงจื๊อเห็นคุณค่าและความสำคัญของพหุวัฒนธรรมในการปกครอง

สำหรับการแบ่งแยกความเป็น “อารยะ” “อนารยะ” นั้นขงจื๊อใช้ความคุ้นเคยในจารีตหรือ *หลี่* (禮) เป็นตัวแบ่งแยกสำคัญมากกว่าจะใช้คุณธรรมหรือมนุษยธรรม (Tan, 2015 : 174; Wu, 2013 : 435) เหตุผลที่ขงจื๊อไม่ใช้มนุษยธรรมเป็นตัวตัดสินแบ่งแยกความเป็นอนารยะ เป็นเพราะการตัดสินว่าใครมีมนุษยธรรมมิใช่จะพิจารณาได้อย่างง่ายดาย สังเกตได้จากขงจื๊อมักไม่ด่วนสรุปเมื่อลูกศิษย์ถามว่าคนนั้นคนนี้มีมนุษยธรรมหรือไม่ อย่างไรก็ตาม การที่ขงจื๊อมองว่าในการสัมพันธ์กับเหล่าอนารยชนจะต้องใช้มนุษยธรรมเป็นหลักโดยเฉพาะความสัตย์ซื่อภักดี (จง) และความน่าเชื่อถือ (ชิน) นั้นหมายความว่าขงจื๊อเห็นว่ามนุษยธรรมเป็นสิ่งที่สามารถสื่อสารและเข้าใจได้ระหว่างผู้คน แม้ว่าจะมีความแตกต่างทางวัฒนธรรมก็ตาม (Wu, 2013 : 435 - 436) อีกทั้งขงจื๊อยังเห็นว่าพวกอนารยะมีลักษณะพื้นฐานที่ขงจื๊อเชื่อว่าทุกคนมี ได้แก่ ความสามารถในการแปรเปลี่ยนและขัดเกลาตน ดังคำกล่าวของขงจื๊อที่ว่า “หากมีวิญญูชนไปอยู่กับพวกเขา ยังจะมีความป่าเถื่อนหลงเหลืออยู่หรือ?” (หลุนอื๋ว 9 : 13) ในแง่นี้ หากใช้มุมมองของมนุษยธรรมในการพิจารณา ก็อาจกล่าวได้ว่าขงจื๊อมีความเคารพยอมรับพวกอนารยะดังเช่นกลุ่มคนอื่น ๆ การแบ่งแยก “อารยะ” กับ “อนารยะ” อาจเป็นการแบ่งจากกลุ่มคนที่คุ้นเคยและเพื่อสะท้อนตัวเอง มากกว่าจะเป็นการแบ่งแยกเพื่อดูถูก

เหยียดหยาม ดังในหลุนอี่ว 3 : 5 ขงจื๊อกล่าวว่า “ชนเผ่าอนารยชนก็ยังมีผู้ปกครอง ไม่เหมือนกับดินแดนอารยะของเรา (諸夏) ที่กลับไร้ผู้ปกครอง” (หลุนอี่ว 3 : 5) เพื่อสะท้อนว่าในขณะที่ชนเผ่าอนารยชนยังมีผู้ปกครองที่ประชาธนาภิบาลให้ความเคารพ แต่ในรัฐหลูซึ่งเป็นบ้านเกิดของขงจื๊อกลับมีผู้ปกครองที่ฉ้อฉล บทนี้ขงจื๊อจึงมิใช่เพียงวิจารณ์ความไร้จริยธรรมของผู้ปกครองในรัฐของตนเท่านั้น แต่ยังสะท้อนการเคารพยอมรับศักยภาพทางศีลธรรมของพวก อนารยชนที่สามารถพัฒนาตนและชุมชนได้แม้จะไม่ได้เรียนรู้จรรยาวัจนธรรมใจก็ตาม ในขณะที่พวกอารยชนในยุคสมัยขงจื๊อซึ่งคุ้นเคยกับจรรยาวัจนธรรมใจมากกว่า กลับไร้ซึ่งศักยภาพดังกล่าว ในแง่นี้ ขงจื๊อจึงทั้งเคารพยอมรับศักยภาพทางศีลธรรมของพวกอนารยชนและเปิดกว้างที่จะเรียนรู้ความสำเร็จของวัฒนธรรมอื่นนอกเหนือจากจรรยาวัจนธรรมใจและวัฒนธรรมอื่นในดินแดนอารยะที่ตนคุ้นเคย นอกจากนี้ ยังอาจเข้าใจได้อีกว่าขงจื๊อน่าจะใช้ความสามารถในการแปรและปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมของตน เป็นเงื่อนไขสำคัญในการสร้างสังคมพหุวัฒนธรรม แม้ว่าขงจื๊อจะเชื่อมั่นในวิญญูชนว่าจะสามารถแปรเปลี่ยนความป่าเถื่อนให้มีความเป็น “อารยะ” ได้ แต่หากชุมชนหรือวัฒนธรรมใดปิดกั้นไม่เรียนรู้ที่จะปรับเปลี่ยนร่วมกับวัฒนธรรมอื่น การอยู่ร่วมกันเป็นชุมชนมีมนุษยธรรมคงเป็นไปได้ยาก การปฏิสัมพันธ์กับชุมชนที่มีท่าทีและวัฒนธรรมเช่นนี้จึงอาจทำได้เพียงเคารพและอดกลั้นในความต่างที่ยังแปลกแยก

จากที่ได้วิเคราะห์ข้างต้น จะเห็นได้ว่าเหตุผลที่ขงจื๊อเลือกใช้จรรยาวัจนธรรมใจในการสร้างสังคมพหุวัฒนธรรมนั้น ขงจื๊อพิจารณาจากความงดงาม การส่งเสริมมนุษยธรรมในห้วงอวก และ การเปิดรับต่อความเปลี่ยนแปลงและความแตกต่างหลากหลายของจรรยาวัจนธรรมใจเป็นกรอบเกณฑ์หลัก นอกจากนี้ ขงจื๊อยังขยายขอบเขตการสร้างสังคมพหุวัฒนธรรมไปยังพวกอนารยชนที่ไม่คุ้นเคยกับจรรยาวัจนธรรมใจด้วย อย่างไรก็ตาม การจะสร้างชุมชนพหุวัฒนธรรมแบบขงจื๊อจะเป็นไปได้แค่ไหน ขึ้นอยู่กับการมีคุณธรรมแห่งการปฏิสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมของผู้คนในชุมชน ในส่วนต่อไปจะเป็นการพิจารณาว่าคุณธรรมแห่งการปฏิสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมตามแนวทางจริยศาสตร์ขงจื๊อเป็นอย่างไร และจริยศาสตร์ขงจื๊อบ่มเพาะ จวินจื่อ และผู้คนให้มีคุณธรรมแห่งการปฏิสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมได้อย่างไร

คุณธรรมแห่งการปฏิสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมในปรัชญาขงจื๊อ

1. “ไม่กังวลว่าคนอื่นจะไม่รู้จัก กังวลแต่ว่าจะไม่รู้จักคนอื่น”: การเรียนรู้และขัดเกลาตนที่จะเคารพยอมรับผู้อื่น

นักวิชาการในซีกโลกตะวันตกต่างเห็นว่าการเคารพยอมรับเป็นมโนทัศน์ที่สำคัญในแนวคิดพหุวัฒนธรรมนิยม ชาร์ลส์ เทย์เลอร์ (Taylor, 1994) เสนอว่าในสังคมพหุวัฒนธรรม การเคารพยอมรับในอัตลักษณ์เป็นเรื่องสำคัญ เนื่องจากการสร้างอัตลักษณ์ความเป็นมนุษย์ และความเข้าใจเกี่ยวกับตนเองของปัจเจกบุคคลนั้นมีใช้สร้างจากคนเดียว โดยพื้นฐานแล้วสิ่งเหล่านี้ก่อร่างมาจากการใช้ภาษาสื่อสารความเป็นตัวเราและต่อรองผ่านการสร้างบทสนทนามาร่วมกับผู้อื่น การไม่ได้รับการเคารพยอมรับหรือการจำได้หมายรู้ที่ผิดพลาด (Misrecognition) ย่อมส่งผลทางจิตวิทยาในแง่ลบต่อคุณค่าและอัตลักษณ์ของตนเองได้ เช่น หญิงที่ถูกเหยียดเพศ คนผิวดำที่ถูกเหยียดผิว ชนกลุ่มน้อยที่ถูกกีดกันจากสังคม อาจเกิดความรู้สึกต่ำต้อยด้อยค่า เป็นต้น สิ่งที่เทย์เลอร์พยายามทำคือหาแนวคิดเสริมที่มีการเคารพยอมรับในศักดิ์ศรีของมนุษย์ แต่ในขณะเดียวกันก็ไม่ละทิ้งการเคารพยอมรับในความแตกต่างหลากหลายของอัตลักษณ์ แต่การสร้างการเข้าใจเรื่องการเคารพยอมรับเพื่อรองรับพหุวัฒนธรรมไม่จำเป็นต้องเชื่อมโยงกับแนวคิดเสริมเสมอไป จริยศาสตร์ขงจื๊อมีข้อเสนอแนวคิดเรื่องการเคารพยอมรับที่ให้มุมมองที่แตกต่างออกไป กล่าวคือ ในขณะที่วิธีคิดแบบเสริมนิยมมีกรอบคิดว่ามนุษย์ในสังคมพหุวัฒนธรรมต่างดิ้นรนเพื่อให้ได้รับการเคารพยอมรับในพื้นที่สาธารณะ ทั้งในแง่ศักดิ์ศรีที่ทุกคนมีอย่างเท่าเทียมและความแตกต่างของอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่ตนเชื่อมโยงอยู่ แต่จริยศาสตร์ขงจื๊อให้ความสำคัญกับการขัดเกลาตนเพื่อให้มีความเคารพยอมรับผู้อื่น และสร้างตัวตนหรืออัตลักษณ์ให้มีคุณค่าหรือให้เป็นที่น่าเคารพยอมรับ แม้ว่าผู้อื่นจะเคารพยอมรับหรือไม่ก็ตาม ในแง่นี้ การเคารพยอมรับจึงไม่ใช่แรงขับเคลื่อนของความปรารถนาที่จะได้รับ แต่เป็นคุณธรรมและแนวโน้มที่สร้างจากการฝึกฝนขัดเกลาตน อีริค เอส. เนลสัน (Nelson, 2013) มองว่าจริยศาสตร์ขงจื๊อมีลักษณะพื้นฐานสองประการ คือการขัดเกลาตนไม่ให้ความรู้สึกเชิงลบหรือขุ่นเคืองใจต่อตัวเองและผู้อื่น และการสร้างความสัมพันธ์ในเชิงต่างตอบแทนและต่างตอบแทน แต่มีลักษณะที่เป็นขีตขัณและเคารพยอมรับกันอย่างไม่สมมาตร (Asymmetrical Recognition) ระหว่างตัวเราและผู้อื่น ในหลุนอี่วการเคารพยอมรับและความขุ่นเคืองหรืออารมณ์ความรู้สึกเชิงลบมีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญต่อการเข้าใจจริยศาสตร์ขงจื๊อ กล่าวคือ ผู้ที่เป็นวิญญูชนจะไม่ขุ่นเคืองใจ (怨) แม้ว่าจะไม่มีใครรู้จัก

หรือเป็นที่เคารพยอมรับ แต่จะกังวลใจหากไม่เคารพยอมรับผู้อื่น ดังใน *หลุนฮิว* วัณทิกไว้ว่า “*แม้ไม่มีใครรู้จัก ก็ไม่หวั่นไหว มิใช่วิญญูชน ดอกหรือ?*” (*หลุนฮิว* 1 : 1) และ “*ไม่กังวลว่าคนจะไม่รู้จัก กังวลแต่ว่าจะไม่รู้จักคน (知人)*” (*หลุนฮิว* 1 : 16) มีนักวิชาการที่เสนอว่า หากคิดจากมุมมองปรัชญาตะวันตกอย่างเช่นทัศนะของเฮเกล ความขุ่นเคืองใจอาจมาจากการไม่ได้การต่างตอบแทนที่สมมาตรหรือความเคารพยอมรับที่เท่าเทียมตามที่คาดหวัง แต่จริยศาสตร์ขงจื๊อไม่ได้มองผู้อื่นเป็นตัวตนอิสระที่มีความเห็นแก่ตนเป็นเงื่อนไขของการแลกเปลี่ยน และไม่ได้มองว่าผู้อื่นจะต้องได้รับการต่างตอบแทนที่เสมอเหมือนโดยใช้ตัวเองเทียบเคียงเพื่อคาดหวังการต่างตอบแทนที่สมมาตร ความขุ่นเคืองใจจากที่ไม่ได้รับการปฏิบัติที่เท่าเทียมกับผู้อื่นจึงมิใช่สิ่งสำคัญ สิ่งสำคัญคือทำอะไรให้ตัวเราเคารพยอมรับผู้อื่นไม่ว่าผู้อื่นจะเคารพยอมรับเราหรือไม่ก็ตาม ดังที่ *หลุนฮิว* วัณทิกไว้ว่า “*ไม่วิตกว่าจะไม่มีตำแหน่ง แต่วิตกว่าจะไม่เหมาะสมกับตำแหน่ง ไม่วิตกว่าจะไม่เป็นที่รู้จัก แต่พยายามทำตัวให้มีคุณค่าควรแก่การรู้จัก*” (*หลุนฮิว* 4 : 14) และ “*ไม่กังวลว่าคนไม่รู้จักตน กังวลว่าตนจะไม่มีความสามารถ*” (*หลุนฮิว* 14 : 32) สำหรับวิญญูชน แร่งขับเคลื่อนให้ขัดเกลาและปฏิบัติจริยธรรม ไม่ใช่ความปรารถนาที่จะแข่งขันเพื่อที่จะได้รับการรู้จักหรือเป็นที่เคารพยอมรับ แต่คือการสนใจที่จะพัฒนาตนให้สมบูรณ์จนสามารถปฏิบัติมนุษยธรรมและจารีตได้อย่างสิ้นไหล (Procyshyn & Wenning, 2019 : 12 - 16)

หากดูจากตัวบท *หลุนฮิว* ที่ปรากฏคำว่า “*จื่อ*” (知) ข้างต้น การไม่กังวลว่าคนจะ “*ไม่รู้จัก*” นั้นน่าจะหมายถึงในพื้นที่สาธารณะและการเมืองการปกครอง แม้วิญญูชนจะสร้างอัตลักษณ์ตัวตนและคุณค่าความสำเร็จให้เป็นที่น่าเคารพยอมรับแล้ว แต่ก็ไม่ใช่ขุ่นเคืองใจแม้ว่าคนจะ “*ไม่รู้จัก*” ในสามความหมาย ประการแรก ไม่ขุ่นเคืองว่าผู้อื่นจะรับรู้ เข้าใจ และเห็นความสำคัญของวิญญูชนหรือไม่ เช่น มอบตำแหน่งราชการ เข้าไปบัญชาการของวิญญูชนในการเปลี่ยนแปลงสังคม เป็นต้น ประการที่สอง ไม่ขุ่นเคืองว่าผู้อื่นจะเคารพยกย่องในคุณค่าและความสำเร็จของวิญญูชน และประการที่สาม ไม่ขุ่นเคืองว่าผู้อื่นอาจจะรับรู้อัตลักษณ์ตัวตนของวิญญูชนที่ไม่ถูกต้อง หากใช้กรอบคิดของเทย์เลอร์ในการพิจารณา การไม่ให้ความเคารพยอมรับซึ่งมาจากการรับรู้อัตลักษณ์ตัวตนที่บิดเบือน ส่งผลต่อการรับรู้อัตลักษณ์ตัวตนของเราด้วย เช่น หากสังคมเห็นว่าผู้หญิงทำงานเป็นผู้นำได้ด้อยกว่าผู้ชาย ผู้หญิงก็อาจจะมองตนเองด้อยคุณค่าตามไปด้วย เป็นต้น การดิ้นรนและเรียกร้องให้ผู้อื่นเคารพยอมรับเราจากการรับรู้อัตลักษณ์ตัวตนที่ถูกต้องจึงเป็นสิ่งสำคัญ (Taylor, 1994 : 25 - 26) ดูเหมือนขงจื๊อจะเห็นเช่นกันว่าการรับรู้ของผู้อื่นว่าตัวเราเป็นอย่างไร อาจส่งผลทั้งในแง่จิตใจ พฤติกรรม และตัวตนของเรา ขงจื๊อจึงให้เราหันมาใส่ใจกับการทำตนให้มีคุณค่าแก่การเคารพยอมรับและนำยกย่อง รวมทั้งพัฒนาตนให้มีมนุษยธรรมเพื่อ “*รู้จัก*” มนุษย์หรือเคารพยอมรับผู้อื่น ทั้งนี้อาจเป็นเพราะขงจื๊อเชื่อมั่นในความจริงแท้ของวิญญูชนว่าจะสามารถทำให้ผู้คนเห็นความสำคัญและอัตลักษณ์ตัวตนของวิญญูชนที่ถูกต้อง รวมทั้งการมอบความเคารพยอมรับให้ผู้อื่น จะนำไปสู่การเคารพยอมรับร่วมกันได้ สิ่งที่น่าสังเกตอีกประการคือ ขงจื๊อพูดถึงการขัดเกลาตนให้มีความเคารพยอมรับผู้อื่นและการทำตัวให้เป็นที่น่าเคารพยอมรับ ไม่ว่าผู้อื่นจะเคารพยอมรับเราหรือไม่ ในพื้นที่ทางการเมืองเป็นสำคัญ เป็นไปได้ที่ขงจื๊อจะเห็นว่าการขัดเกลาตนให้มีความเคารพยอมรับผู้อื่นและการทำตัวให้เป็นที่น่าเคารพยอมรับเป็นลักษณะพื้นฐานที่สำคัญของผู้นำปกครองหรือผู้ที่เหมาะสมจะรับราชการ ในขณะที่เดียวกันในพื้นที่สาธารณะ การไม่ได้รับการเคารพยอมรับหรือการเข้าใจอัตลักษณ์ตัวตนที่คลาดเคลื่อนก็มีความเป็นไปได้มากกว่าพื้นที่ส่วนตัว ซึ่งในบางครั้งก็เป็นชะตา (มิ่ง 命) ที่ไม่อาจกำหนดหรือล่วงรู้ได้ วิญญูชนจึงเรียกร้องจากตนเองแทนที่จะเรียกร้องจากคนอื่นหรือกล่าวโทษสวรรค์ (*หลุนฮิว* 14 : 37)

นอกจากจริยศาสตร์ขงจื๊อจะเสนอให้ใส่ใจกับการทำตนให้มีคุณค่าแก่การเคารพยอมรับ แทนการ แข่งขันและดิ้นรนเพื่อที่จะได้รับการเคารพยอมรับแล้ว ขงจื๊อยังเสนอให้ใส่ใจกับการพัฒนาตนให้มีมนุษยธรรมเพื่อ “*รู้จัก*” มนุษย์ หรือเคารพยอมรับผู้อื่นด้วย ใน *หลุนฮิว* มีบทหนึ่งที่สะท้อนว่าการเคารพยอมรับผู้อื่นเกี่ยวข้องกับการมีมนุษยธรรมอย่างมีนัยสำคัญ บทนั้นมีอยู่ว่า

ผ่านฉื่อถามถึงมนุษยธรรม อาจารย์กล่าวว่า “*รักมนุษย์*” ผ่านฉื่อถามถึงความรู้ อาจารย์กล่าวว่า “*รู้จักมนุษย์*” (知人) ผ่านฉื่อไม่เข้าใจ อาจารย์กล่าวว่า “*ตั้งคนตรงให้อยู่เหนือคนฉ้อฉล สามารถทำคนฉ้อฉลให้ตรงได้*”

ผ่านฉื่ออ้าปากอาจารย์ เมื่อพบจื่อเซี่ยก็เล่าให้ฟังว่า “*เมื่อสักครู่ได้พบอาจารย์และถามเรื่องความรู้ อาจารย์ตอบว่า ‘ตั้งคนตรงให้อยู่เหนือคนฉ้อฉล วิธีนี้จะทำคนฉ้อฉลให้ตรงได้’ อาจารย์หมายความว่าอย่างไร*”

จื่อเซี่ยอุทานว่า “*ช่างเป็นคำกล่าวที่ลึกซึ้งยิ่งนัก!*”... (*หลุนฮิว* 12 : 22)

บทนี้ซึ่งจื่อเลื้อกที่จะอธิบายให้ผ่านฉือเข้าใจว่าผู้มีมนุษยธรรมรักมนุษย์อย่างไร ผ่านความสัมพันธ์ระหว่างผู้ปกครองกับผู้ใต้ปกครอง ผู้มีมนุษยธรรมไม่ได้รับกษัตริย์ทุกคนอย่างเท่าเทียม แต่จะรักและเกลียดคนที่เหมาะสม (หลุนอี่ว 4 : 3) กล่าวอีกอย่างคือ แม้ว่าผู้มีมนุษยธรรมจะตระหนักเห็นความแตกต่างของแต่ละบุคคล แต่ก็แยกแยะว่าใครมีคุณค่าควรได้รับการเคารพยอมรับตามบริบทสถานการณ์ ในการปกครอง การรักมนุษย์คือการตั้งคนตรงเหนือคนฉ้อฉล เพื่อที่คนฉ้อฉลจะได้หลีกเลี่ยงไปไกล ไม่ใช่อำนาจในตำแหน่งหน้าที่ทำร้ายประชาราษฎร์ ในแง่นี้ ผู้มีมนุษยธรรมแสดงการเคารพยอมรับผู้อื่นในสามความหมาย ในความหมายที่หนึ่งผู้มีมนุษยธรรมจะรับรู้ตัวตนและใส่ใจผู้อื่นในความสัมพันธ์ต่าง ๆ เช่น หากจำได้หมายความว่าตัวเองเป็นบุตร บุคคลที่เราต้องให้ความเคารพยอมรับในความสัมพันธ์คือบิดามารดา เป็นต้น ในที่นี้ บุคคลที่ผู้ปกครองต้องเคารพยอมรับในแง่เห็นการดำรงอยู่ของพวกเขาคือประชาราษฎร์ ในความหมายที่สอง ผู้มีมนุษยธรรมจะแยกแยะให้ความเคารพยอมรับกับบุคคลที่มีคุณค่าหรือความสำคัญอย่างเหมาะสมตามบริบทสถานการณ์ ในความหมายที่สาม ผู้มีมนุษยธรรมจะระมัดระวังในการรับรู้และเข้าใจอัตลักษณ์ตัวตนของผู้อื่นไม่ให้ผิดพลาด กล่าวอีกอย่างคือ ในบริบทของการปกครอง ผู้มีมนุษยธรรมจะไม่มอบอำนาจและตำแหน่งหน้าที่ให้กับพวกหลอกลวงทางศีลธรรม และคนที่ยังไม่เข้าใจอัตลักษณ์ตัวตนของตัวเอง

การพัฒนาตนให้มีมนุษยธรรมเพื่อ “รู้จัก” มนุษย์ นอกจากจะมอบความเคารพยอมรับให้ผู้อื่นในสามความหมายข้างต้นแล้ว ยังหมายถึงการเคารพยอมรับศักดิ์ศรีของมนุษย์ทั้งของเราและผู้อื่นด้วย แต่การเคารพศักดิ์ศรีของมนุษย์ในที่นี้มิใช่การเคารพสิทธิหรือคุณสมบัติบางอย่างที่ติดตัวมนุษย์มาตั้งแต่เกิดอย่างเป็นสากลและไม่อาจปลดออกได้⁶ แต่เป็นการเคารพผู้อื่นในฐานะที่การเคารพนั้นเป็นเครื่องแสดงความเป็นมนุษย์ของเราที่ตระหนักเห็นว่าผู้อื่นก็มีความสามารถที่จะสร้างและแสดงการบรรลุศักดิ์ศรีของตนในฐานะเป็นมนุษย์เช่นเดียวกับเรา ในแง่นี้การเคารพยอมรับผู้อื่นจึงเป็นการเคารพศักดิ์ศรีของตัวเองด้วย

หากใช้ทัศนะของเทย์เลอร์ในการพิจารณา ก็อาจกล่าวได้ว่าปรัชญาขงจื้อให้ความสำคัญทั้งการเคารพยอมรับในศักดิ์ศรีของมนุษย์ และการเคารพยอมรับในความแตกต่างหลากหลายของอัตลักษณ์ แต่อย่างทีกล่าวไว้แล้วว่าจริยศาสตร์ขงจื้อมิได้มองการเคารพยอมรับว่าเป็นสิ่งต้องดิ้นรนแข่งขันให้ได้รับจากผู้อื่น หากแต่เป็นคุณธรรมเป็นแนวโน้มที่ให้ความสำคัญกับการสร้างตัวตนหรืออัตลักษณ์ให้มีคุณค่าหรือให้เป็นที่น่าเคารพยอมรับ รวมทั้งขัดเกลาตนเพื่อมอบความเคารพยอมรับให้ผู้อื่นในสามความหมาย คือ 1) รับรู้และใส่ใจการดำรงอยู่ของบุคคลในความสัมพันธ์ต่าง ๆ 2) แยกแยะให้การเคารพยอมรับกับบุคคลที่มีคุณค่าหรือความสำคัญอย่างเหมาะสมตามบริบทสถานการณ์ และระมัดระวังในการรับรู้และเข้าใจอัตลักษณ์ตัวตนของผู้อื่นไม่ให้ผิดพลาด และ 3) เคารพยอมรับศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ที่แต่ละคนบรรลุและแสดงออกไม่เหมือนกัน การมองความเคารพยอมรับดังกล่าวเป็นการเปิดกว้างต่อความแตกต่างหลากหลายของผู้อื่น เพราะขงจื้อมิได้จำกัดการฝึกฝนและการขัดเกลาตนไว้ที่ชนชั้นหรือกลุ่มคนใดเพียงกลุ่มเดียว ดังที่ขงจื้อไม่ปฏิเสธการสั่งสอนใครก็ตามที่สมัครใจเข้ามาแม้เนื้อแห่งห่อเดียวมาเป็นคำครู (หลุนอี่ว 7 : 7) และในบรรดาลูกศิษย์ของขงจื้อเองต่างก็มาจากรัฐอื่น ๆ ที่ไม่ใช่รัฐหลู่ มีฐานะทางเศรษฐกิจ ความรู้ ความสามารถที่แตกต่างกัน และมาจากหลายอาชีพ จากนั้นเชิงบรรทัดฐานของการเคารพยอมรับ ทำให้เมื่อเราจำได้หมายความว่าในอัตลักษณ์ของใครเป็นอย่างไร เรามีพันธะที่จะต้องปฏิบัติต่อเขาบางอย่างด้วย สำหรับจริยศาสตร์ขงจื้อการปฏิบัตินั้นแบ่งแยกตามบทบาทหน้าที่ในนามคู่ความสัมพันธ์ทั้งห้า แต่ในพื้นที่สาธารณะหรือการปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นที่ต่างวัฒนธรรม เราควรจะมอง “ผู้อื่น” เป็นอย่างไร ในเมื่อเราไม่ได้รู้จักตัวตนของเขา การเคารพยอมรับผู้อื่นในฐานะเป็นมนุษย์ที่มีศักดิ์ศรีตามความหมายข้างต้นจึงเป็นพื้นฐานสำคัญของการอยู่ร่วมกันในสังคมพหุวัฒนธรรม

2. “ไม่รู้คำพูด ไม่อาจรู้จักมนุษย์”: การสื่อสารเพื่อรู้จักมนุษย์

เราได้เห็นแล้วว่าการเคารพยอมรับตามแนวทางจริยศาสตร์ขงจื้อเป็นอย่างไร แต่การเคารพยอมรับนั้นจะเกิดขึ้นได้ต้องอาศัยการสื่อสารเป็นกระบวนการสำคัญ ดังที่ขงจื้อกล่าวไว้ว่า “ไม่รู้คำพูด (言) ไม่อาจรู้จักมนุษย์ได้” (หลุนอี่ว 20 : 3)⁷ การสื่อสารในที่นี้เป็นไปทั้งสองทางคือ เป็นการสื่อสารเพื่อเข้าใจผู้อื่น และเพื่อแสดงการเคารพยอมรับผู้อื่น และมีลักษณะเป็นการร่วม

⁶ การมองสิทธิมนุษยชนในลักษณะดังกล่าวมีฐานคิดมาจากการยืนยันศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ที่เป็นสากล ซึ่งประสบปัญหาทางสองแพร่งสองประการ ประการแรก แนวคิดนี้อาศัยทฤษฎีธรรมชาติของมนุษย์บางทฤษฎีเพื่อยืนยันคุณลักษณะที่เป็นสากลของมนุษย์ แต่การอยู่บนฐานของทฤษฎีใดทฤษฎีหนึ่งจะต้องกีดกันคุณลักษณะอื่นของมนุษย์ด้วยเสมอ ประการที่สอง หากศักดิ์ศรีของมนุษย์เป็นสิ่งที่ไม่อาจปลดออกได้ แล้วเพราะเหตุใดจึงต้องปกป้องสิทธินี้ Peimin Ni เสนอว่าการมองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์แบบปรัชญาขงจื้อจะไม่ประสบปัญหาทางสองแพร่งดังกล่าว โปรดดูเพิ่มเติมใน (Ni, 2014)

⁷ 言 มีความหมายครอบคลุมถึงถ้อยคำ วาจา และภาษา (wu, 2009, 541)

ตอบสนอง หมายถึง การสื่อสารเพื่อเข้าใจและเคารพยอมรับผู้อื่น เราจะต้องเปิดกว้างตัวเราเอง ซึ่งในที่สุดแล้ว จะทำให้เข้าใจและเกิดการเคารพยอมรับตัวเราเองด้วย หากการสื่อสารในที่นี้มีได้จำกัดเฉพาะการใช้ภาษาที่เป็นถ้อยคำเท่านั้น ก็อาจกล่าวได้ว่าขงจื๊อเห็นพลังของจารีตในแง่เป็นเครื่องมือสื่อสารพื้นฐานในการอยู่ร่วมกับผู้อื่นที่มีความแตกต่างหลากหลาย ทั้งนี้เพราะหัวใจหลักของหลี่ หรือจารีตคือความกลมเกลียวสมดุลง (หลุนอี่ว 1 : 12)

เหอ หรือ ความกลมเกลียว เป็นสภาวะที่องค์ประกอบหรือภาคส่วนที่แตกต่างกันหรือตรงข้ามกันสามารถอยู่ร่วมและปฏิสัมพันธ์กันได้โดยที่ลักษณะเฉพาะของแต่ละภาคส่วนนั้นไม่ถูกกลืนหรือกดทับ แต่ในขณะเดียวกันองค์ประกอบนั้นก็ไม่ได้สร้างความขัดแย้งที่รุนแรงจนทำลายองค์รวมทั้งหมด หลี่ หรือจารีตคือแบบแผนที่ทำให้แต่ละภาคส่วนไม่แข่งขัน แข่งแย่ง หรือกดทับกันจนเกิดการทำลายและเสียความสมดุลขององค์รวม แต่ในขณะเดียวกันแบบแผนนั้นก็เปิดพื้นที่ให้ส่วนต่าง ๆ สามารถแสดงความเป็นตัวเองและดำรงตนอยู่ได้ ซึ่งนำไปสู่การสร้างสรรคได้อย่างเป็นอิสระ เปรียบได้กับวงดนตรีที่ประกอบด้วยเสียงดนตรีที่หลากหลายแต่ก็ร่วมบรรเลงเพลงสอดประสานกันได้อย่างไพเราะ (Li, 2006) ด้วยเหตุนี้ หัวใจหลักของการสื่อสารด้วยจารีตจึงไม่ใช่การทำให้เหมือน (หลุนอี่ว 13 : 23) แต่ต้องเอื้อให้ความแตกต่างหลากหลายในแต่ละภาคส่วนดำรงอยู่และปฏิสัมพันธ์กันอย่างสร้างสรรค์โดยไม่ทำลายกัน จารีตจึงมิใช่การสื่อสารที่แข็งทื่อแต่ต้องมีความยืดหยุ่น ปรับเปลี่ยนเพื่อให้การสื่อสารเปิดรับกับสถานการณ์ที่หลากหลาย แต่ยังคงความเหมาะสมและมนุษยธรรมไว้ได้ จารีตคือที่ก่อให้เกิดการกดทับและความขัดแย้งที่นำไปสู่ความรุนแรง ย่อมไม่ใช่จารีตที่ขงจื๊อยอมรับ ดังที่เหียนหุยถามถึงการปกครอง ขงจื๊อกล่าวว่า “ดำเนินตามปฏิทินแห่งราชวงศ์เซี่ย” “ใช้พาหนะตามแบบราชวงศ์ฉิน” “สวมหมวกพิธีกรรมแห่งราชวงศ์โจว” “อาศัยดนตรีแห่งเสา” “ละเว้นดนตรีแห่งเจิ้ง อยู่ห่างคนสอพลอ เสียงแห่งเจิ้งเพิ่มกำหนด คนสอพลออันตราย” (หลุนอี่ว 15 : 10) ในสมัยโบราณ นอกจากปฏิทินของราชวงศ์เซี่ยแล้วยังมีของราชวงศ์โจว ปฏิทินของราชวงศ์เซี่ยจะเริ่มนับเดือน 2 ตามปฏิทินเก่าเป็นเดือนแรกของปี ซึ่งสอดคล้องกับฤดูกาลทั้งสี่และการกสิกรรมของประชาชน เพราะเดือนสองเป็นเดือนเริ่มต้นของฤดูใบไม้ผลิ ปฏิทินของโจวจึงมีความเหมาะสมและสะดวกสำหรับการดูดาว แต่ไม่สอดคล้องกับการกสิกรรม การเลือกปฏิทินของราชวงศ์เซี่ยจึงเอื้อต่อวิถีการดำเนินชีวิตของประชากรชาวจีนที่ทำการกสิกรรมเป็นหลัก ส่วนการเลือกพาหนะและหมวกพิธีกรรมตามราชวงศ์ฉินและโจวนั้น เป็นเพราะพาหนะของราชวงศ์ฉินนั้นมีความสง่างามแต่ไม่ตกต่งอย่างฟุ่มเฟือย ส่วนหมวกพิธีกรรมของราชวงศ์โจวนั้นมีความภูมิฐานแต่ใช้งานได้จริง การตามวัฒนธรรมของสองราชวงศ์นี้จึงเป็นเรื่องของรูปแบบและการใช้งานที่เหมาะสม ส่วนดนตรีเสาเป็นดนตรีราชสำนักที่ใช้ในสมัยพระเจ้าซุน จึงเป็นสัญลักษณ์ที่สื่อสารถึงความชอบธรรมและการสืบทอดอำนาจอย่างสันติ นอกจากนี้ ยังเป็นดนตรีที่ประโลมใจและสร้างความรื่นรมย์ อิมเอม (หลุนอี่ว 7 : 13) ในขณะที่ดนตรีแห่งเจิ้งมีเนื้อหาอนาจารและแสดงด้วยกลุ่มนักดนตรีชายหญิงร่วมกัน จึงสื่อสารและกระตุ้นเร้าให้เกิดกำหนดและความอยาก (Slingerland, 2003 : 179) ขงจื๊อเล็งเห็นความสำคัญของดนตรีในการกระตุ้นเร้าจิตใจและพฤติกรรมของผู้คน เช่นเดียวกับคนสอพลอที่ล่อลวงให้ผู้คนคล้อยตามได้ ขงจื๊อจึงไม่เห็นด้วยกับการใช้ดนตรีเจิ้งเพราะอาจนำไปสู่พฤติกรรมที่อันตรายได้

การที่ขงจื๊อให้ความสำคัญกับการใช้จารีตในกระบวนการกล่อมเกลางานวัฒนธรรมและจริยธรรมนั้น เหตุผลที่สำคัญอย่างหนึ่งเป็นเพราะจารีตคือเครื่องมือที่เป็นสัญลักษณ์และการสื่อสารในทางปฏิบัติ เพื่อแสดงการเคารพยอมรับในความหมายต่าง ๆ ของผู้คนในสังคม ทั้งในแง่ความเคารพยอมรับต่อคุณค่าและความสำคัญของบุคคลในความสัมพันธ์ต่าง ๆ การแสดงการต่างตอบแทนและสะท้อนความเคารพยอมรับร่วมกัน (mutual recognition) เช่น การแลกเปลี่ยนของขวัญ การเชิญ การตอบรับ หรือปฏิเสธเป็นแขกไปร่วมงานสำคัญ เป็นสัญลักษณ์ของการยอมรับหรือปฏิเสธการเข้ากลุ่ม เป็นต้น นอกจากนี้ จารีตยังเป็นเครื่องช่วยแสดงและสื่อสารตำแหน่งแห่งที่และคุณค่าของบุคคลนั้นเพื่อแสดงการเคารพยอมรับ ทำให้คน ๆ นั้นเกิดความเคารพและมั่นใจในคุณค่าของตนเอง เช่น การจัดที่นั่ง การวางลำดับก่อนหลัง เป็นต้น (Wang, 2012, 89 - 103) ในหลุนอี่วโดยเฉพาะเล่มที่ 10 เราจะเห็นตัวอย่างมากมายของจารีตที่สื่อสารการแสดงความเคารพยอมรับในความหมายต่าง ๆ เช่น ขงจื๊อ เวลาเห็นคนใส่ชุดไว้ทุกข์ แม้สนิทชิดเชื้อ จะเปลี่ยนท่าทาง เวลาเห็นคนแต่งชุดพิธีทางการ หรือเห็นคนตาบอด แม้จะพบเห็นบ่อย จะแสดงท่าทางให้ความเคารพ เวลาพบคนกำลังไว้ทุกข์ จะคำนับแม้อยู่บนรถม้า จะโค้งในลักษณะเดียวกันกับเวลาพบคนถือป้ายประกาศของทางการ เมื่อมีอาหารมากมายจัดวางอยู่ต่อหน้าในงานเลี้ยง ย่อมเปลี่ยนสีหน้าท่าทาง (หลุนอี่ว 10 : 16) ในแง่นี้ อาจกล่าวได้ว่าขงจื๊อเห็นความสำคัญและใส่ใจกับการสร้างความเคารพยอมรับด้วยกระบวนการสื่อสาร โดยขงจื๊อเลือกที่จะปฏิรูปเครื่องมือที่เป็นสัญลักษณ์และการสื่อสารในทางปฏิบัติให้มันมีทางจริยธรรม ทั้งนี้อาจเป็นไปได้ว่าเมื่อสร้างความคุ้นเคยและความไว้วางใจด้วยจารีตและวัฒนธรรมแล้ว

กระบวนการสร้างความเข้าใจซึ่งกันและกันด้วยเครื่องมือทางภาษาในรูปแบบอื่นย่อมเป็นไปได้มากยิ่งขึ้น ดังใน *หลุนอี่ว* บทที่ 3 : 5 บันทึกไว้ว่าเมื่อขงจื๊อเข้าไปยังวิหารบรรพชนประจำเมือง ขงจื๊อถามถึงเรื่องต่าง ๆ ทุกเรื่อง มีคนเปรยขึ้นว่า “ไหนว่าลูกหลานชาวเมืองโจวรอบรู้เรื่อง หลี่ แต่เหตุใดเมื่อเข้าไปยังวิหารบรรพชนจึงถามถึงทุกเรื่องเล่า” ขงจื๊อได้ยินคำเปรยนั้นจึงกล่าวว่า “นี่แหละคือ หลี่” (*หลุนอี่ว* 3 : 15) ในบทนี้ไม่ได้ระบุว่าขงจื๊อถามใคร มีการตีความออกเป็นสองความหมาย คือขงจื๊อถามทุกเรื่องกับผู้ดูแลวิหารบรรพชน หรือหมายถึงขงจื๊อถามกับผู้เข้าร่วมพิธีในวิหารบรรพชนเพื่อแสดงความใส่ใจและนำผู้คนในเข้าสู่การเป็นส่วนหนึ่งพิธีกรรม (Ivanhoe, 2014 : 35) แม้ว่าการตีความอย่างหลังจะสอดคล้องกับตัวบทน้อยกว่า แต่การตีความทั้งสองความหมายมีจุดร่วมกันคือขงจื๊อใช้จารีตในที่นี้คือการถาม เพื่อแสดงความอ่อนน้อมทางญาณวิทยา การให้เกียรติ และความเคารพยอมรับในความสำคัญของการปฏิบัติพิธีกรรมในวิหารบรรพชน

นอกจากขงจื๊อจะให้ความสำคัญกับการสื่อสารเพื่อให้เกิดความไว้วางใจแล้ว ขงจื๊อยังให้ความสำคัญกับเข้าใจวัฒนธรรมอื่นทั้งในแง่เรียนรู้จากมิตร การพบปะผู้คนต่างวัฒนธรรม การเดินทางไปเยือนดินแดนต่าง ๆ รวมทั้งการศึกษาจากบันทึกที่ช่วยให้เข้าใจผู้คนต่างวัฒนธรรม (*หลุนอี่ว* 12 : 15 และ 3 : 9) นอกจากศึกษาบันทึกจากรัฐต่าง ๆ หรือ *ชิวจิง* (書經) แล้ว ขงจื๊อยังศึกษาวรรณกรรมอื่น ๆ จาก *คัมภีร์กวีนิพนธ์* หรือ *ชือจิง* (詩經) และยังแนะนำให้ลูกศิษย์ศึกษาคัมภีร์นี้ไว้เพื่อใช้ในการคบหาสมาคม (*หลุนอี่ว* 17 : 9) ใน *หลุนอี่ว* มีบันทึกคำกล่าวของขงจื๊อไว้ว่า “เรากลัวยากยิ่งกว่าหลังจากนั้นดนตรีก็เข้ารูปเข้ารอยหย่าและช่ง ก็อยู่ในมาตรฐานที่พึงเป็น” (*หลุนอี่ว* 9 : 14) ซึ่งสะท้อนว่าขงจื๊อมิได้ศึกษาความรู้ต่างวัฒนธรรมจาก *ชือจิง* เท่านั้น แต่มีส่วนในการปรับแก้เนื้อเพลงและท่วงทำนองดนตรีด้วย จากประสบการณ์การได้ชื่นชมและเรียนรู้ดนตรีร่วมกับผู้อื่นต่างวัฒนธรรมยามเมื่อเดินทางไปรัฐต่าง ๆ ในแง่นี้ *คัมภีร์กวีนิพนธ์* จึงเปรียบเหมือนคู่มือการเรียนรู้วัฒนธรรมในสมัยยุคนั้น แต่ *คัมภีร์กวีนิพนธ์* มีลักษณะเป็นเนื้อร้องในบทเพลง มิใช่บันทึกในรูปแบบของข้อเท็จจริงหรือข้อมูล การเข้าใจจนสามารถนำมาใช้ปฏิบัติเพื่อปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นที่ต่างวัฒนธรรม จะต้องอาศัยการตีความอันจะเชื่อมโยงสู่การปฏิบัติ (*หลุนอี่ว* 13 : 5) จะเห็นได้ว่าขงจื๊อให้ความสำคัญกับการเข้าใจวัฒนธรรมต่าง ๆ ผ่านการสร้างความสัมพันธ์ รวมถึงผ่านการศึกษามาก่อนบันทึก บทกวีในวัฒนธรรมนั้น ๆ ทั้งนี้เพื่อเข้าใจอัตลักษณ์ตัวตนของตนเองและผู้อื่นรวมทั้งอดีตที่มามีอัตลักษณ์นั้น อย่างไรก็ตาม แม้ว่าการศึกษานักบันทึกของรัฐต่าง ๆ และ *คัมภีร์กวีนิพนธ์* จะทำให้เข้าใจวัฒนธรรมเฉพาะในดินแดนรัฐศักดินาของโจวเท่านั้น แต่ทำที่ดังกล่าวของขงจื๊อก็สะท้อนให้เห็นว่าการสื่อสารเพื่อรู้จักมนุษย์ ควรศึกษาและทำความเข้าใจศึกษาวัฒนธรรมอื่นผ่านบันทึกในรูปแบบต่าง ๆ

3. “คุณธรรมไม่โดดเดี่ยว ย่อมมีเพื่อน”: การสร้างความคุ้นเคยเพื่อลดทอนความแปลกหน้า

ในสังคมพหุวัฒนธรรม การเปิดกว้างเรียนรู้และชื่นชมวัฒนธรรมอื่นมิได้ช่วยให้เข้าใจผู้อื่นเท่านั้น แต่ยังช่วยทำให้เข้าใจจุดแข็งและอ่อนของวัฒนธรรมตนเอง การเข้าใจผู้อื่นอาจเข้าใจผ่านบทกวี บันทึก หรือหนังสือที่เกี่ยวกับวัฒนธรรมในชุมชนและรัฐต่าง ๆ ก็จริง แต่ก็เพื่อนำไปสู่การคบหาสมาคมและสานสัมพันธ์เป็นมิตรสหาย หรือในยามที่ต้อง “ต้อนรับ” แขกหรือยามเป็น “ผู้มาเยือน” ในดินแดนต่าง ๆ ขงจื๊อให้ความสำคัญกับการเรียนรู้วัฒนธรรมอื่นผ่านการแลกเปลี่ยนความรู้จากมิตรที่มาจากแดนไกล (*หลุนอี่ว* 1 : 1) และการเดินทางผูกสัมพันธ์กับผู้อื่นในวัฒนธรรมต่าง ๆ ความรู้ที่วางอยู่บนพหุวัฒนธรรมในทัศนะของขงจื๊อจึงเชื่อมโยงอย่างมีนัยสำคัญกับการแสวงหาความรู้ผ่านมิตรภาพและการเดินทาง (Satha-Anand, 2012 : 89 - 104) แต่การเดินทางไปเยือนยังดินแดนต่าง ๆ หรือการผูกมิตรสัมพันธ์กับผู้อื่นต้องใช้การสร้างคุ้นเคยเพื่อลดความแปลกหน้าเป็นพื้นฐานที่สำคัญ ดังใน *หลุนอี่ว* บันทึกไว้ว่า จื่อฉินถามจื่อกัง “เมื่ออาจารย์ของเราเดินทางไปยังแคว้นแคว้นใดก็ตาม แน่หนอว่าจะได้รับฟังเรื่องการปกครองของแคว้นแคว้นนั้นเสมอ อาจารย์ถามถึงเรื่องราวต่าง ๆ หรือมีคนบอก” จื่อกังตอบว่า “อาจารย์ของเราอ่อนโยน ใจดี มีสัมมาคารวะ เรียบง่าย ผ่อนปรน ให้เกียรติ อาจารย์จึงได้ความรู้มากมาย วิถีหาความรู้ของอาจารย์ช่างต่างจากวิถีของคนอื่นมิใช่หรือ” (*หลุนอี่ว* 1 : 10) ในยามที่ขงจื๊อเข้าวิหารบรรพชน ขงจื๊อจะถามทุกเรื่อง ไม่ใช่เพื่อความรู้ แต่เพื่อแสดงความอ่อนน้อมทางญาณวิทยา การให้เกียรติ และความเคารพในความสำคัญของการปฏิบัติพิธีกรรมในวิหารบรรพชน แต่ในการไปเยือนดินแดนต่าง ๆ ขงจื๊อใช้คุณลักษณะหกประการดังกล่าว เพื่อสร้างความคุ้นเคยและสานสัมพันธ์กับผู้คน จะเห็นได้ว่า “ความรู้” ของขงจื๊อเป็นความรู้ที่ออกเงยจากความสัมพันธ์ที่ดี และเป็นความรู้ที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ที่ระหว่งมนุษย์ ความรู้ที่มาจากถามและตอบโดยที่ต่างฝ่ายยังเห็นอีกคนเป็นคน “แปลกหน้า” อาจได้แต่เพียงข้อมูลผิวเผินและฉาบฉวย แต่ความรู้ต่างวัฒนธรรมจากการสานสัมพันธ์ที่งอกงาม เป็นความรู้ที่มาจากการทำงานเข้าใจร่วมกัน ซึ่งเป็นความรู้ทางวัฒนธรรมที่มีชีวิต

นอกจากขงจื้อจะใช้จารีตและคุณธรรมเพื่อสร้างความคุ้นเคยในการคบมิตรแล้ว ขงจื้อยังใช้การเทียบเคียงและขยายการปฏิบัติกับบุคคลที่คุ้นเคยไปสู่คนแปลกหน้า หมายความว่าหากเห็นผู้อื่นเป็นดังเครือญาติ ก็จะเทียบเคียงการปฏิบัติกับญาติพี่น้องของตนผู้อื่น ใน *หลุนฮั้ว* 12 : 2 ขงจื้อแนะนำจ้งกงให้ปฏิบัติกับผู้อื่นในพื้นที่สาธารณะ “*ประหนึ่งว่ากำลังต้อนรับแขกสำคัญ*” การต้อนรับและมองผู้อื่นเป็นแขกในที่นี้อาจเข้าใจได้หลายความหมาย เช่น อาจหมายถึงคนที่แวะเวียนมาเยี่ยมชมสถานที่ ซึ่งเจ้าบ้านเปิดกว้างต้อนรับไม่ว่าใครก็ตาม หรือเพื่อนบ้านที่แวะมาเยี่ยมเยียนนำของฝากมาให้ ซึ่งเราไม่ได้เชื่อเชิฐ หรืออาจหมายถึงอาคันตุกะที่เราเชิญโดยตรงเพื่อเข้าร่วมงานสำคัญ เป็นต้น จากคำกล่าวของขงจื้อข้างต้น มิได้หมายความว่าขงจื้อจะให้เรา “ต้อนรับ” เฉพาะแขกที่รับเชิญเท่านั้น แต่น่าจะหมายความว่าในการมีท่าทีและการเคารพผู้ที่มิรู้จักคุ้นเคย ขงจื้อคงมิได้ให้มองผู้อื่นเป็นเพียงนักท่องเที่ยวที่แวะมาเยี่ยมชมสถานที่ หรือเพื่อนบ้านที่แวะมาเยี่ยมเยียนมอบสิ่งของให้กันเท่านั้น แต่ให้เราเคารพเขาตามจารีตประหนึ่งเป็นอาคันตุกะที่สำคัญ ซึ่งสะท้อนว่าเราต้องแสดงการให้เกียรติและความเคารพมากกว่าแขกผู้มาเยือนในลักษณะอื่น สิ่งที่น่าสังเกตประการหนึ่งคือ แม้จริยศาสตร์ของขงจื้อจะให้ปฏิบัติอย่างแบ่งแยกตามนามสถานภาพในความสัมพันธ์ต่าง ๆ เช่น พี่น้อง บิดามารดา บุตร มิตรสหาย เป็นต้น แต่การแบ่งแยกนั้นมิใช่การแบ่งพรรคแบ่งพวก เพราะ “*วิญญูชนปฏิบัติต่อผู้อื่นโดยเสมอภาค แต่ไม่เล่นพรรคเล่นพวก เสี่ยวเหริน เล่นพรรคเล่นพวก แต่ไม่ปฏิบัติต่อผู้อื่นโดยเสมอภาค*” (*หลุนฮั้ว* 2 : 14) การแบ่งพรรคแบ่งพวกของ *เสี่ยวเหริน* มีลักษณะของการสร้างความเป็นอื่นโดยใช้ผลประโยชน์เป็นเกณฑ์เพื่อกีดกันบางคนออกจากกลุ่มอย่างชัดเจน *เสี่ยวเหริน* ซึ่งมีจิตใจคับแคบจะไม่ใส่ใจคนที่มิใช่พรรคพวกตน แต่วิญญูชนจะปฏิบัติกับผู้อื่นอย่างเสมอภาคในลักษณะที่ไม่มีใครเป็น “ผู้อื่น” ที่ถูกกีดกันจากความเป็นไปได้ที่จะได้รับการเคารพยอมรับ ดังที่ขงจื้อแนะนำให้จ้งกงปฏิบัติต่อผู้อื่นดังแขกคนสำคัญ เพื่อลดความเป็นอื่นและความแปลกหน้า ใน *หลุนฮั้ว* มีอีกบทหนึ่งที่สะท้อนประเด็นนี้ บทนั้นมีอยู่ว่า ซือหม่าหวิถกถามอาจารย์ด้วยความกังวลว่า “*ใคร ๆ ล้วนมีพี่น้องกันทั้งนั้น มีแต่ศิษย์คนเดียวที่ไม่มีใครเลย*” จื้อเซี่ยบอกกับเขาว่า “*ข้าได้ยินมาว่า..... “ชีวิตและความตายมีชะตากำหนด ความมั่งคั่งเกียรติด้อยอยู่ที่สวรรค์” เมื่อวิญญูชนปฏิบัติต่อผู้อื่นด้วยความเคารพและให้เกียรติตาม หลี่ เมื่อนั้นคนในโลกทั้งผองก็ล้วนเป็นพี่น้องกัน แล้ววิญญูชนจะวิตกไปใยว่าไม่มีพี่น้อง?”* (*หลุนฮั้ว* 12 : 5) บทนี้ซือหม่าหวิถกต้องการสื่อความกังวลใจว่าตนมีพี่น้องก็เหมือนไม่มีเพราะพี่น้องตามสายเลือดกลับมุ่งร้ายต่อขงจื้อ น่าเชื่อได้ว่าจื้อเซี่ยได้ยืนยันคำกล่าวมาจากขงจื้ออีกทีว่าโชคชะตาเป็นสิ่งที่ขึ้นอยู่กับสวรรค์ สิ่งที่วิญญูชนทำได้คือการใส่ใจขัดเกลาตนและการปฏิบัติกับผู้อื่นตามจารีตและมนุษยธรรม การที่วิญญูชนปฏิบัติต่อผู้อื่นโดยให้ความเคารพและให้เกียรติตาม หลี่ ทำให้ “ผู้อื่น” ที่เป็นใครก็ตามมิใช่คนแปลกหน้าอีกต่อไป แต่เป็นคนที่พร้อมหรือมีความเป็นไปได้ที่ผูกสัมพันธ์และกลายเป็นพี่น้องกับเราได้ ในแง่นี้ การลดความแปลกหน้าและความเป็นอื่นคือ การปฏิบัติและมอง “ผู้อื่น” บนความเสมอภาคในแง่ที่ว่าทุกคนมีความเป็นไปได้ที่จะแสดงออกและได้รับการเคารพยอมรับร่วมกันกับเรา

บทสรุป

จากการศึกษาแนวคิดพหุนิยมทางวัฒนธรรมใน *หลุนฮั้ว* บทความวิจัยนี้ได้แสดงให้เห็นแล้วว่าแนวคิดพหุนิยมทางวัฒนธรรมของขงจื้ออยู่บนหลักคิดที่ว่า การอยู่ร่วมกันท่ามกลางความแตกต่างหลากหลาย ต้องอาศัยกระบวนการกล่อมเกลางานวัฒนธรรมและจริยธรรมจากจารีตหรือระบบจริยธรรมแบบใดแบบหนึ่ง เพื่อบ่มเพาะให้ผู้คนมีคุณธรรมแห่งการปฏิสัมพันธ์ทางวัฒนธรรม แต่การเลือกยึดถือจารีตวัฒนธรรมใดเป็นหลักในกระบวนการดังกล่าวนั้น ควรพิจารณาจากความงดงาม การส่งเสริมมนุษยธรรมให้งอกเงย และการเปิดรับต่อความเปลี่ยนแปลงและความแตกต่างหลากหลาย ดังที่ขงจื้อได้ใช้กรอบเกณฑ์ดังกล่าวในการเลือกตามจารีตวัฒนธรรมโจว นอกจากนี้ ในการสร้างสังคมพหุวัฒนธรรมจะต้องไม่จำกัดการต้อนรับเฉพาะผู้ที่รู้จักหรือคุ้นเคยกับวัฒนธรรมเดียวกับเราเท่านั้น หากแต่ต้องเปิดกว้างสู่คนแปลกหน้าต่างวัฒนธรรมด้วย ดังที่ขงจื้อได้ขยายขอบเขตการสร้างสังคมพหุวัฒนธรรมไปยังดินแดนอนารยชนด้วย

กิตติกรรมประกาศ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่อง “กฎทองและแนวคิดพหุวัฒนธรรมในปรัชญาขงจื๊อ” ในโครงการวิจัย **พุทธธรรมพหุนิยม** ปีที่ 1 ศาสตราจารย์กิตติคุณ ดร.สุวรรณา สถาอานันท์ เมธีวิจัยอาวุโส สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัย และนวัตกรรม (สกสว.) 2561-2564

References

- Chaiwatanapan, S. (2006). *Prawat Wannakhadi Chin*. [History of Chinese literature]. Bangkok: Sukkhapabjai Publishing. (In Thai)
- Ivanhoe, P. J. (2014). Confucian Cosmopolitanism. *Journal of Religious Ethics*, 42(1), 22 - 44.
- Li, C. (2006). The Confucian ideal of harmony. *Philosophy East and West*, 56(4), 583 - 603.
- Nelson, E. S. (2013). Recognition and resentment in the Confucian **Analects**. *Journal of Chinese Philosophy*, 40(2), 287 - 306.
- Ni, P. (2014). Seek and you will find it; Let go and you will lose it: Exploring a Confucian approach to human dignity. *DAO: A Journal of Comparative Philosophy*, 13(2), 173 - 198.
- Procyshyn, A. & Wenning, M. (2019). Recognition and trust: Hegel and Confucius on the normative basis of ethical life. *DAO: A Journal of Comparative Philosophy* 18(1), 1 - 22.
- Satha-Anand, S. (2012). *Lun I: Khong Chue Sonthana*. [Lun Yu: Confucius Conversation] Bangkok: Openbooks Publishing. (In Thai)
- Slingerland, E. (2003). *Confucius Analects: With Selections from Traditional Commentaries*. Indianapolis: Hackett Publishing.
- Tan, S. H. (2015). Cosmopolitan Confucian cultures: Suggestions for future research and practice. *International Communication of Chinese Culture*, 2(3), 159 - 180.
- Tan, S. H. (2007). Cultural crossings against ethnocentric currents: Toward a Confucian ethics of communicative virtues. In Stepanyants, M. T. (ed.), *Comparative in a Global Age*, pp. 121-133. Washington, D. C.: The Council for Research in Values and Philosophy.
- Tangseefa, D. (2017). *Saeng Nam Lae Ruang Khao: Thaksa Watthanatham Phuea Khwam Pen Uen*. [Light, Water, and Ears of Rice: Cultural Skills for Others]. Bangkok: Kobfai Publishing. (In Thai)
- Taylor, C. (1994). The politics of recognition. In Gutmann, A. (ed.), *Multiculturalism: Examining the Politics of Recognition*, pp. 25 - 73. Princeton, New Jersey: Princeton UP.
- Wang, T. (2012). Ritual: Meaning and recognition. In Solomon, D., Ping-Cheung L., & Fan, R. (eds.), *Ritual and Moral Life*, pp. 89-103. New York: Springer.
- Wu, M. (2013). Ren-li, reciprocity, judgment, and the question of openness to the Other in the Confucian **Lunyu**. *Journal of Moral Education*, 42(4), 430-442.
- Wu, X. (2009). Words, speech, and argument in the **Analects**. *Journal of Chinese Philosophy*, 36(4), 541-553.